KITÂL SÛRESİ

(bk. MUHAMMED SÛRESİ).

KITMÎR
(قطمير)

Ashâb-ı Kehf'in yanlarında bulundurdukları köpeğin adı
(bk. ASHÂB-ı KEHF).

KIVÂMÎ
(قوامى)

Fetihnâme-i Sultan Mehmed adlı eseriyle tanınan XV. yüzyılda yaşamış müellif.

Kaynaklarda birkaç şaire ait olduğu belirtilen Kıvâmî mahlasını kullananların en eskisi ve en meşhuru, hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan ve *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*'in yazarı olan Kıvâmî'dir. Franz Babinger, Kıvâmî ve *Fetihnâme* ile ilgili bir önsözle birlikte 1955 yılında tıpkıbasımını yayımladığı bu eseri o döneme ait yeni bir kaynak diye sunmaktadır (neşredenin girişi, s. VIII). Burada Kıvâmî hakkında verilen bilgiler onu tanıtacak kadar açık değildir. *Fetihnâme*'de Kıvâmî mahlası üç yerde geçmekte (s. 76/2, 289/12, 317/10) ve eserin 895 (1490) yılında tamamlandığı belirtilmektedir (s. 319). Kıvâmî'nin kimliğiyle ilgili tesbit çalışmasında F. Babinger, 1478-1511 yıllarında hayatta olduğu bilinen Defterdar Kıvâmüddin Kasım Efendi'yi eserin müellifi olarak kabul etmiştir (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. VI). Sehî Bey *Tezkire*'sinde Kıvâmî için, "Geliboluludur; şiiri latif, kendisi zarif, gönül ehli, gazelleri çok, her çeşit nazma kadir kimsedir" dedikten sonra şiirlerinden iki beyti örnek vermiştir (s. 208-209). Riyâzî de Gelibolulu olduğunu belirttiği bu şairden tezkiresine bir beyit almıştır (*Riyâzü'ş-Şuarâ*, vr. 124b). Mehmed Süreyyâ ise, I. Ahmed döneminin (1603-1617) sonlarında vefat etmiş Gelibolulu bir başka Kıvâmî'den söz etmektedir.

Fâtih Sultan Mehmed'in seferlerine katıldığı ve âlim bir şahsiyet olduğu kendi eserinden öğrenilen Kıvâmî'nin Fâtih için bir fetihnâme yazma arzusunu II. Bayezid'e söylediği, yazdığı birkaç bölümü ona okuduğu ve çalışmasını tamamlaması için emir aldığı anlaşılmaktadır. Kitabın yirmi beş bölümü Fâtih dönemine, geri kalan üç bölüm II. Bayezid'in ilk yıllarına

Kıvâmî Çelebi'nin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eserinin ilk sayfası (Berlin Staatsbibliothek, MS, Or., nr. 4° 1975)

aittir (*a.g.e.*, neşredenin girişi, s. V). Eserde tahmîd, münâcât, na't ve Fâtih Sultan Mehmed'in methine dair bir kasideden sonra İstanbul'un fethinin anlatımına geçilmiştir. Nazım-nesir karışık olan kitabın aruzla yazılmış 108 manzumelik kısmı edebî değer bakımından daha üstündür. *Fetihnâme*'nin kaynaklarını "Tevârîh-i Âl-i Osmân"lar oluşturmuş ve eser Tursun Bey'in kitabına kaynaklık etmiştir. *Fetihnâme*'nin tek yazma nüshası Berlin Staatsbibliothek'te bulunmaktadır (MS, Or., nr. 4° 1975). Bu yazma üzerinde Sait Gökçe 1954 yılında Münih Üniversitesi'nde bir doktora çalışması yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kıvâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (nşr. Fr. Babinger), İstanbul 1955, neşredenin girişi, s. I-VIII; Sehî, *Tezkire* (Kut), s. 208-209; Riyâzî, *Riyâzü'ş-şuarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 124b; Talat Kırcan, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (mezuniyet tezi, 1970), İÜ Türkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 1036, tür.yer.; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, İstanbul 1971, I, 503, 504; Ceyhun V. Uygur, *Kıvâmî'nin Fetihnâme-i Sultân Mehmed'i ve Dil Özellikleri* (yüksek lisans tezi, 1991), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; "Fetihnâme-i Sultan Mehmed", *TDEA*, III, 210-211; "Kıvâmî Çelebi", *a.e.*, V, 339.

İSA KAYAALP

KIVÂMÜSSÜNNE

(bk. TEYMÎ).

KIYÂDE

(bk. ORDU).

KIYÂDE
(القيادة)

Câhiliye döneminde Mekke'de ordu kumandanlığı.

Sözlükte "reislik, önderlik ve kumandanlık" gibi anlamlara gelen **kıyâde** kelimesi, Câhiliye devrinde Mekke'de ordu kumandanlığını ve kafile başkanlığını ifade etmek için kullanılmıştır. Bütün idarî ve dinî görevlerin Kâbe'ye hizmet esasına göre düzenlendiği Mekke'deki vazifelerden biri olan ve zaman içerisinde müstakil bir mahiyet alan kıyâde diğer görevlerde olduğu gibi Kusay b. Kilâb ile başlatılır. İslâmiyet öncesi dönemde kabile toplulukları halinde yaşayan bedevî ve hadarî Araplar'ın şeyh adı verilen kabile reisleri seferde ordu kumandanı, hazarda ise kabile başkanı olmak üzere her iki vazifeyi de üstlenirlerdi. Bir savaş durumu ortaya çıkınca "ukāb" (kartal) adlı kabile sancağı çıkarılır ve herhangi bir kişi bayraktar olarak seçilmezse muhafaza etmekle görevli olan ve bu hususta önceliği bulunan kimse tarafından taşınırdı (İbn Abdürabbih, III, 267). Mekke'ye hâkim olunca kıyâde görevini de üstlenen Kusay'dan sonra bu vazife oğlu Abdüddâr'a veraset yoluyla geçti. Hilfü'l-mutayyebîn neticesinde kıyâde görevi Abdümenâf b. Kusayy'a intikal etti. Abdümenâf'tan sonra başkumandanlığı Abdümenâfoğulları'ndan Abdüşems üstlendi. Hz. Peygamber'in dedesi Hâşim'in ikiz kardeşi olan Abdüşems, kardeşiyle birlikte Mekke ve Kâbe'ye hâkim olabilmek için yaptığı mücadele neticesinde elde ettiği başkumandanlık görevi böylece Abdüşemsoğulları'na geçti. Bundan sonra Mekke'nin fethine kadar Emevîler'in elinde kalan kıyâde görevini sırasıyla Ümeyye b. Abdüşems, Harb b. Ümeyye ve Ebû Süfyân b. Harb üstlendi. Harb b. Ümeyye, Kureyş tarafının I ve II. Ficâr savaşlarında ve II. Ficâr'ın bir safhası olan Yevmü Şemta'da Kureyş ile birlikte Kinâne kabilesinin de başkumandanlığını üzerine almıştı. Ebû Süfyân'ın, Mekke-Medine mücadelesinde (Uhud, Hendek ve Mekke'nin fethi) Mekke'nin hem başkanı hem de kıyâde görevlisi olduğu bilinmektedir (*Lisânü'l-ʿArab*, "ḳvd" md.). Ebû Süfyân, Bedir Savaşı'nda kervanda bulunduğu için kıyâde vazifesini Utbe b. Rebîa üstlenmiş (Hattâbî, II, 148), savaş

esnasında ise müşriklerin kumandanlığını Ebû Cehil yerine getirmişti. Mekke'nin fethiyle fiilen sona eren bu görevi, Hz. Peygamber Veda hutbesinde sikâye ve sidâne (hicâbe) dışındaki bütün Câhiliye dönemi görevleriyle birlikte kaldırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ḳvd" md.; Ezrakī, *Aḫbâru Mekke* (Melhas), I, 109-111; Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), II, 402, tür.yer.; İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd* (nşr. Abdülmecîd et-Terhînî), Beyrut 1987, III, 267-268; Hattâbî, *Ġarîbü'l-ḥadîṯ* (nşr. Abdülkerîm el-Azbâvî), Mekke 1402, II, 147-148; Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 140, 144-145; Abdürraûf Avn, *el-Fennü'l-ḥarbî fî ṣadri'l-İslâm*, Kahire 1961, s. 75-82; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, V, 250-251; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 274; II, 849, 1005-1007; Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Askerî Teşkilat*, Samsun 1990, s. 5-8, 41-47.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

KIYÂFE
(القيافة)

İki kişinin organlarındaki benzerlikten aralarında kan bağı bulunduğunu ve karakterlerinin nasıl olduğunu tesbite yarayan tahminî bilgi.

Sözlükte **kıyâfe**, "iz sürme; doğan çocuğun fizyonomisine bakarak nesebini tesbit etme" anlamlarına gelmektedir. Bu işle meşgul olanlara **kāif**, **kavâf** ve **kavvâf** denilir. Terim olarak kıyâfe bir kimsenin fizikî yapısına ve organlarına bakarak onun nesebi, ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmaktır (Taşköprizâde, I, 353). İslâm bilim ve kültür tarihinde **ilm-i kıyâfe** adıyla özel bir bilim dalı sayılan kıyâfe Taşköprizâde'nin verdiği tarife göre firâsetle (ilm-i firâse) aynı anlamdadır (*a.g.e.*, I, 333). Fakat literatürde ve halk arasında firâsetin daha kapsamlı ve yaygın biçimde kullanıldığı görülür. Kıyâfe "kıyâfetü'l-eser" ve "kıyâfetü'l-beşer" olmak üzere ikiye ayrılır. **a)** Kıyâfetü'l-eser: İnsanın veya herhangi bir hayvanın izini sürmektir. Zekâ, tecrübe ve tahmine dayanan bu yöntem, her çağdaki toplumların bir şekilde başvurduğu pratik bir bilgi türüdür. Kaynaklarda erkekle kadının ve yaşlı ile gencin izlerini birbirinden ayırt edecek derecede uzmanlaşmış iz sürücülerden söz edilir (*a.g.e.*, I, 353). **b)** Kıyâfetü'l-beşer: İki kişinin fizyolojik yapıları ve organları arasındaki benzerliklerden hareketle aralarında kan bağı (neseb) bulunduğunu tesbit etmek ve bir insanın fizikî özelliklerine bakarak ahlâk ve karakteri hakkında tahmin yürütmektir (Sıddîk Hasan Han, II, 385, 436). Bir bakıma modern tıbbın soy tesbitine yönelik DNA testi uygulaması, eski Arap toplumunda kıyâfetü'l-beşer denen bazı müşâhede ve tahminler yoluyla yapılmaktaydı. Sûretten sîret okumanın mümkün olduğu bugün de halk arasında yaygın bir telakkidir.

İslâm öncesi Arap toplumunda bazı kabilelerin bu alanda ihtisas sahibi olduğuna, daha doğrusu bu bilginin onlara özgü bulunduğuna ve bu sebeple kıyâfenin eğitim öğretimle elde edilemeyeceğine inanılmaktaydı. Nitekim Benî Müdlic, Benî Leheb ve Nizâroğulları'nın kıyâfe ve firâse konusunda uzmanlaştıkları kabul ediliyordu. İslâmî dönemde de İyâs b. Muâviye, İmam Şâfiî, Ahmed b. Tolun ve Halife Mu'tez-Billâh bu konuda ün yapmıştır (*DİA*, XIII, 116).

Müslümanlık'tan önce Hicaz-Arap toplumunun kültüründe önemli bir yer tutan kıyâfe ilmi İslâm döneminde de belli bir süre varlığını korumuş, dolayısıyla fakihler kāifin verdiği bilginin neseb davalarında ispat vasıtası olup olmayacağını tartışmıştır. Çoğunluk, Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sâbit'le Üsâme hakkında Benî Müdlic kabilesinden bir kāifin verdiği bilgi üzerine sevinç belirtisi göstermesinden hareketle başka kesin delillerin bulunmadığı durumlarda kāifin görüşlerinin karîne değeri taşıdığını ileri sürer. Hanefîler'le İmâmiyye ve Zeydiyye fakihleri ise kıyâfenin Câhiliye döneminde kaldığını, bu yolla hüküm vermenin zan ve tahmine dayandığını ve doğru olmayacağını söylemektedir. Genellikle sansasyonel yanı ağır basan ve halk kültürünü yansıtan bu bilgi türü klasik dönem Türk edebiyatında "kıyâfetnâmeler" adıyla bazı eserlere konu teşkil etmiştir (bk. KIYAFETNÂME).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Taʿrîfât, "ḳā'if" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 119; Buhârî, "Ferâ'iż", 31; Müslim, "Raḍâ", 40; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, I, 333, 353-354; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1366-1367; Sıddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm* (nşr. Abdülcebbâr Zekkâr), Dımaşk 1978, II, 385-386, 436; Ebû Abdullah b. Muhammed, *Zübdetü'l-ʿirfân fî ʿalâmâti'l-insân*, İstanbul 1291, s. 42; M. Mustafa ez-Zühaylî, *Vesâ'ilü'l-işbât fi'ş-şerîʿati'l-İslâmiyye*, Dımaşk 1402/1982, s. 542-552; Âmil Çelebioğlu, "Kıyafe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnâmeleri", *EFAD*, fas. II, sy. 11 (1979), s. 305-363; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 227-228; Mehmet Serhan Tayşi, "Kıyafet İlmi", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, IV/2, İstanbul 1979, s. 91-98; İbrâhim M. el-Fehhâm, "el-Firâse ve'l-ḳıyâfe ʿinde'l-ʿArab", *Faysal*, LXXI, Riyad 1983, s. 119-123; T. Fahd, "Ḳıyâfa", *EI²* (İng.), V, 234-235; "Ḳıyâfe", *Mv.F*, XXXIV, 92-105; Süleyman Uludağ, "Firâset", *DİA*, XIII, 116-117.

MEHMET SERHAN TAYŞİ

KIYAFET
(القيافة)

Giyim kuşam; giyinme biçimi, kılık.

Arapça **kıyâfe** sözlükte masdar olarak "birinin peşinden gitme; çocuğun fizikî özelliklerine bakarak nesebini tesbit etme" gibi anlamlara gelir. Giyim kuşama da hem insanın kişiliğini yansıtması hem de geleneğin takip edildiğini göstermesi açısından **kıyâfet** denilmiştir.

Kıyafetin fizikî, etik ve estetik açılardan önemi büyüktür. Kur'an'da insana örtünmesi için, ayrıca bir süs ve güzellik unsuru olarak elbise malzemesinin verildiği, çıplaklığın hayâ duygusunu ve takvâyı gidereceği bildirilir (el-A'râf 7/26-27, 31). Ayrıca elbisenin (sirbâl / serâbîl) soğuk ve sıcağa karşı vücudu koruyan bir nimet olduğu belirtilir (en-Nahl 16/81). Eski Ahid'e göre Allah, Âdem ve Havvâ'ya deriden kaftan giydirmiştir (Tekvîn, 3/21). Eski ve Yeni Ahid'in çeşitli bölümlerinde bazı kıyafetlerle ilgili bilgiler ve dinî hükümler bulunmaktadır. Meselâ Hârûn ve kâhinlik yapacak oğulları için ince ketenden dokuma gömlek, sarık, başlık ve yine bükülmüş ince ketenden lâcivert ve erguvanî kırmızı nakışlı kuşak yapılması emredilir (Çıkış, 35/19; 39/27-29). Çarık, şalvar, kaftan, peçe gibi kıyafetler Eski ve Yeni Ahid'in birçok yerinde geçer. Araplar'da olduğu gibi yahudi genç kızları ve kadınları da yüzlerine peçe takarlardı (Neşîdeler Neşîdesi, 4/1, 3; 6/7). Eski Ortadoğu uygarlıklarına ait tasvirlerde elbise kenarlarında çokça görülen saçak yahudiler için dinî bir emrin gereğiydi. Tevrat'ta İsrâiloğulları'nın elbiselerinin eteklerine ve örtülerinin kenarlarına saçak yapıp üzerine lâcivert kordon geçirmeleri emredilir (Sayılar, 15/38; Tesniye, 22/12). Belli bir tarihten sonra İpek yolu ve bağlantılarıyla Ortadoğu'ya çok değerli elbiselik kumaşların geldiği muhakkaktır. Milâttan önce VI. yüzyılda yaşamış olan Hezekiel'e izâfe edilen metinlerde Suriye, Irak ve Yemen taraflarından gelen tâcirlerin değiş tokuş ettikleri değerli mallar arasında lâcivert ve renk renk işlemeli kumaş topları da sayılmaktadır (Hezekiel, 27/24).

Kur'an'da tesettür için zikri geçen cilbâb (el-Ahzâb 33/59) türü örtüler eski Mezopotamya kadınları tarafından kullanılıyordu. Orta Asur kanunlarında hür kadın ve kızların sokağa çıkarken başlarını